

ПОЗИЦІЯ
організацій Коаліції «Україна. П'ята ранку»¹
щодо Проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу
України та Кримінального процесуального кодексу України» (р.н. 7290)

20 травня 2021 р. Верховна Рада України прийняла в цілому Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (р.н. [2689](#)). 7 червня 2021 р. закон було направлено на підпис Президенту України, проте до цього часу новин про статус цього документа немає.

Текст даного закону став компромісним рішенням, заснованим на практиці міжнародного права та можливостях національної системи правосуддя України стосовно притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини. У його розробці брали участь представники правоохоронних органів та органів правосуддя України, правозахисних організацій, міжнародні експерти з міжнародного кримінального права. Дискусійними питаннями залишались положення щодо універсальної юрисдикції, командної відповідальності, формулювання злочину агресії. Ці ж аспекти залишилися проблемними і до цього часу.

На противагу до тексту закону № 2689, 15 квітня 2022 р. у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (р.н. [7290](#)). У пояснювальній записці до тексту наголошується на міжнародному збройному конфлікті на території України та масових порушеннях міжнародного права, які вчиняються Російською Федерацією у поточних умовах.

Втім, текст законопроекту р.н. 7290 відрізняється від тексту закону р.н. 2689, суттєво погіршуючи перспективу притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини, вчинені в умовах збройної агресії проти України. Виключення дискусійних питань з тексту залишає невирішеними ті проблеми, які виникають на практиці під час здійснення правосуддя в Україні.

---

¹ Коаліція “Україна. П'ята ранку” працює від початку широкомасштабного вторгнення Росії для захисту жертв російської збройної агресії в Україні і притягнення до відповідальності вищого керівництва РФ і безпосередніх виконавців воєнних злочинів. До коаліції входять Центр прав людини ZMINA, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Ukrainian Legal Advisory Group, Регіональний центр прав людини, Медійна ініціатива за права людини, Інститут миру та порозуміння, Центр громадянської освіти “Альменда”, Крим-SOS, Кримська правозахисна група, Восток SOS, Центр “Соціальна дія”, Адвокатська дорадча група, Харківський інститут соціальних досліджень, Фондація DEJURE. Truth Hounds, Освітній Дім прав людини Чернігів. Правозахисний центр “Дія”, Асоціація УМДПЛ, Україна без тортур, Платформа прав людини, Асоціація розвитку суддівського самоврядування України, Український центр охорони здоров'я (УНС), Експертний центр з прав людини, ГО “Поступовий гурт франківців”, Об'єднання родичів політв'язнів Кремля, Фонд підтримки фундаментальних досліджень.

1. Проєкт не містить положень, які стосуються можливості притягнення до відповідальності осіб за вчинення воєнних злочинів у межах командної відповідальності. Ця концепція є основною у міжнародному кримінальному праві, яка дозволяє досліджувати діяння військових командирів та цивільних начальників у межах відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Важливо наголосити, що цей концепт не застосовується до загальнокримінальних злочинів, проте без його запровадження неможливо буде говорити про повноцінне та ефективне правосуддя в Україні щодо наслідків збройного конфлікту. Запропонована проєктом стаття 422-2 КК України як альтернатива командної відповідальності не охоплює особливостей притягнення до відповідальності військових командирів та цивільних начальників за вчинені найтяжчі міжнародні злочини. Вона натомість створює підставу для їх відповідальності в якості окремого складу злочину, який не повною мірою включає командну відповідальність, а стосується лише їх бездіяльності. Тобто дана стаття фактично випускає ситуації, коли командир не виконав свої повноваження у частині того, що він знав чи мав би знати про вчинені злочини та свідомо проігнорував виконання своїх зобов'язань. Крім того, жодним чином не регулюються випадки віддання наказів про вчинення воєнних злочинів як аспект командної відповідальності. Подібний підхід унеможливує притягнення таких осіб до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини.

2. Формулювання статті 436 КК України, яке пропонується, не охоплює ситуацію збройного конфлікту міжнародного характеру, а містить ситуації лише вчинення «акту агресії» чи «збройні конфлікти неміжнародного характеру». Зважаючи, що не всі акти агресії потенційно можуть спричинити міжнародний збройний конфлікт, ці випадки фактично випадають з регулювання статті. При цьому досить широкою категорією є «публічні заклики», яка не дає правової визначеності тому, які саме дії особи будуть підпадати під кваліфікацію цієї статті. На даний час у практиці України існує проблема з тлумаченням поняття «публічні заклики», що дозволяє притягати до відповідальності осіб за їх висловлювання у соціальних мережах. Фактично, стаття лише закріплює існуючу практику правозастосування.

3. Формулювання статті 437 КК України закріплює необмежений потенційний склад суб'єктів злочину агресії, як і закріплено на даний час у чинному формулюванні. Такий підхід суперечить міжнародному праву та положенням Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Практика міжнародних кримінальних трибуналів, зокрема Нюрнберзького та судових процесів після II Світової війни, встановлює, що рядові військовослужбовці не можуть нести відповідальність за злочин агресії через обмеженість можливостей власного впливу на дії держави та формування політики щодо вчинення акту агресії. Саме ця позиція була закладена у Кампальських поправках до Римського статуту МКС.

Натомість поточна практика українського правосуддя закріплює можливість притягнення будь-яких осіб до відповідальності за ведення агресивної війни. Цей же підхід підтримує і даний проєкт закону ймовірно для того, щоб уникнути звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вже були засуджені за статтею 437 КК України.

4. З тексту проєкту виключено положення, які стосуються можливості запровадження в Україні інституту універсальної юрисдикції. Це, зокрема, стосується норм щодо можливостей притягнення до відповідальності в Україні іноземців, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини поза територією України. У такому випадку Україна обмежує свої можливості для співпраці з іншими країнами у питаннях міжнародного правосуддя, зокрема щодо використання власного досвіду притягнення до відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини по відношенню до інших подій. Юрисдикція системи правосуддя в Україні стане не релевантною для процесів щодо найтяжчих міжнародних злочинів. Крім того, у такому разі зберігається ризик того, що такі особи зможуть переховуватися на території України від здійснення правосуддя за найтяжчі злочини щодо них. Така ситуація була, зокрема, після війни на території колишньої Югославії, коли значна кількість біженців виїхала до Нідерландів до того моменту, поки країна не запровадила принцип універсальної юрисдикції до свого національного законодавства.

До того ж запропоновані проєктом зміни до КПК України не мають суттєвого значення для забезпечення ефективного розслідування найтяжчих міжнародних злочинів в Україні. Текст пропонує внести зміни щодо нумерації нових статей КК України у положеннях процесуального кодексу, в яких вони вказуються. Натомість подібний підхід не вирішує проблеми у практиці роботи правоохоронних органів та органів правосуддя України, які стосуються строків досудового розслідування, особливостей збору доказів, проведення процесуальних дій, які мають значення для забезпечення ефективності їх роботи. Без внесення відповідних положень до КПК України, зміни до КК України є недостатніми та суттєво не вплинуть на спроможність України здійснювати кримінальне переслідування за найтяжчі міжнародні злочини.

Відтак Проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України» (р.н. 7290) потребує доопрацювання.